

ELTE BTK Francia Tanszék

Európai frazeológiai univerzálék. Az európai frazeológiaiakincs közös elemei

Témavezető: Bárdosi Vilmos

*A T 047 183 számú OTKA pályázat
zárójelentése*

⋮

Európai frazeológiai univerzálék. Az európai frazeológiaiakincs közös elemei

Zárójelentés

Előzmények

A T 047 183 számon elnyert és nyilvántartott pályázat témavezetője (Bárdosi Vilmos, habilitált egyetemi tanár) és a kutatásban kutatói minőségben résztvevők (Faluba Kálmán, Hessky Pálné Hoffman Regina, Náray-Szabó Márton, Rhorerné Fábián Zsuzsanna) évek óta folytatnak kutatásokat a frazeológia területén francia, spanyol, német, olasz és magyar vonatkozásban. A pályázat célkitűzései az alábbi súlyponti kérdések köré csoportosíthatók.

1. Az a körülmény, hogy Magyarország hamarosan ismét elfoglalja az öt megillető kulturális helyét az európai közösségen belül, különösen időszerűvé és fontossá teszi annak felkutatását, hogy melyek azok a közös nyelvi kapcsolódási pontok, a gondolkodás és a beszéd közös nyelvi megfogalmazási sablonjai, amelyek nyelvünkben és az egyéb európai nyelvekben egyaránt megtalálhatók. Az európai polgárok mentális lexikonában ugyanazon fogalmi társításokat kiváltó, szemantikájában, lexikájában és grammatikájában azonos, szinte minden európai nyelvben megtalálható ún. univerzális frazémáknak (gordiuszi csomó, pirruszi győzelem, Kolumbusz tojása stb.) az ismerete és egységes használata felbecsülhetetlen jelentőségű lesz a különböző anyanyelvű, de több idegen nyelvet is elsajátító beszélők kommunikációs folyamatában. Nyilvánvaló – és ezt már az Európai Parlamentben elhangzott beszédek és megfogalmazott határozatok szövegének nyelvészeti elemzése is bizonyítja –, hogy ezeknek az elemeknek egyre fontosabb szerepe lesz a hamarosan immár kéttucatnyi nyelv között fokozottan felmerülő fordítási-tolmácsolási nehézségek áthidalásában. Egy-egy ilyen európai frazeológia univerzálé adekvát alkalmazása ugyanis – mivel mindenki azonnal szükségszerűen ugyanarra a képre, civilizációs háttérre asszociál – sokkal hatékonyabbá, egyértelműbbé teheti adott esetben egymás gondolatainak megértését. E körülmény jelentőségének felismerése – természetesen annak indokolatlan eltűzése nélkül – akár a ma még nem elég hatékony gépi fordításban is segítséget nyújthat. Megalapozottnak tűnik tehát az a feltételezés, hogy egy átgondolt elméleti tipologizáló osztályozáson alapuló, többnyelvű európai frazeológiai minimumkorporusz – távlatilag akár egy nyomtatott és Interneten is hozzáférhető elektronikus minimumszótár – összeállítása jelentős gyakorlati segítséget is nyújthatna mind a ma még indokolatlanul alacsony számú magyar nyelvtanulónak, mind pedig a fordító-tolmács szakembereknek.

2. Az elfogadott pályázati kutatás elsődlegesen az alábbi célokat tűzte ki:

2004:

(1) a feldolgozandó forrásmunkák összeállítása az európai frazeológiai univerzálé jelenségének témakörében, (2) az európai frazeológia univerzálék közül a pályázati kutatásban vizsgálandó csoportok kiválasztása, pontos meghatározása, (3) frazeológiai frekvenciavizsgálat olyan fiatal kutató (doktorandusz) bevonásával, aki e témakörből készíti PhD disszertációját, (4) a további vizsgálatokhoz kiindulópontként szolgáló magyar nyelvű alapkörpusz (maximum 1000 egység) összeállítása, (5) a kutatómunka informatikai előkészítése.

2005:

(1) a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület kialakítása, (2) az idegen nyelvi ekvivalensek kidolgozása hat európai nyelven (francia, német, spanyol, olasz, angol, orosz), (3) mintaszócikkek kidolgozása az adatbázis nyomtatott szótár formájában való megvalósításához,

2006:

(1) a hétnyelvű korpusz lexikográfiai adatbázissá történő szervezése, (2) a frazémák eredetmagyarázatának kidolgozása, (3) a hétnyelvű korpusz számítógépes adatbázissá történő szervezése, lekérdező felület kidolgozása, (4) a hétnyelvű európai frazeológiai szótár lektorátlan kéziratának elkészítése.

A pályázati tevékenység első évének (2004) leírása

A 2004. április 26-án leadott kutatási szerződés megkötésére 2004. augusztus 3-án került sor. Ezt követően indult meg a kutatási tevékenység. Ennek főbb mozzanatai és a célkitűzésekkel teljes összhangban álló eredményei az első évre vonatkozóan az alábbiak voltak (az elkészült anyagok kéziratban vagy számítógépen a témavezetőnél megtalálhatók):

1. A témavezető szerkesztésében elkészült a feldolgozandó forrásmunkák összeállítása 6 oldalas bibliográfia formájában.
2. Megtörtént az európai frazeológia univerzálék közül azon négy csoport meghatározása és kiválasztása, amely a nyelvtanulásban és a fordítás-tolmácsolásban is egyaránt a legfontosabbnak tekinthető, és amely a pályázati kutatás további fázisaihoz is alapul szolgál. Ezek a bibliai (*Júdás csókja, Ponciustól Pilátusig*), a görög-római mitológiai (*herkulesi munka, Damoklész kardja*), a történelmi, valamint az irodalmi (*Canossát jár, Hol van már a tavalyi hó?*) eredetű frazeológiai univerzálék.
3. Náray-Szabó Márton doktorandusz elkészítette a frazémák frekvenciavizsgálatáról szóló 32 oldalas francia nyelvű tanulmányát.
4. Elkészült az a magyar nyelvű alapkörpusz, amelynek alapján a közreműködő kutatók 2005 folyamán kidolgozhatják az idegen nyelvi ekvivalenseket hat európai nyelven (francia, német, spanyol, olasz, angol, orosz). Jelenleg e korpusz finomítása, lektorálása folyik.

5. Az informatikai előkészítés keretében informatikus segítségével megtörtént a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület megtervezése.
6. Bárdosi Vilmos és Hessky Pálné elkészítettek továbbá egy 19 oldalas német nyelvű tanulmányt a magyar frazeológia történetéről a De Gruyter Kiadó gondozásában megjelenő új HSK Frazeológiai kézikönyv számára.

Költségvetés – költségelszámolás

A megítélt költségterv felhasználása a terveknek megfelelően, időarányos ütemezésben és zökkenőmentesen zajlott le.

A pályázat első évében a pénzügyi tervvel összhangban az alábbi kifizetések és beszerzések történtek (lásd a kutatóhely pénzügyi részlege által elkészített pénzügyi mellékletet):

1. Egyéni kutatói megbízás Náray-Szabó Márton doktorandusz részére, aki elkészítette a frazémák frekvenciavizsgálatáról szóló 32 oldalas francia nyelvű tanulmányát.
2. Egyéb megbízás az informatikai előkészítés keretében informatikus segítségével megtörtént és a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület megtervezéséért.
3. Készletbeszerzés (papír, tóner).
4. Beruházás (számítógépes eszközbeszerzés).

A pályázati tevékenység második évének (2005) leírása

Az előző év folyamán a célkitűzéseknek megfelelően megtörtént (1) a feldolgozandó forrásmunkák összeállítása az európai frazeológiai univerzálé jelenségének témakörében, (2) az európai frazeológia univerzálék közül a pályázati kutatásban vizsgálandó csoportok kiválasztása, pontos meghatározása, (3) frazeológiai frekvenciavizsgálat olyan fiatal kutató (doktorandusz) bevonásával, aki e témakörből készíti PhD disszertációját, (4) a további vizsgálatokhoz kiindulópontként szolgáló magyar nyelvű alapkorpusz (maximum 1000 egység) összeállítása, (5) a kutatómunka informatikai előkészítése.

A kutatás főbb mozzanatai és a célkitűzésekkel összhangban álló eredményei a második évre vonatkozóan az alábbiak voltak (az elkészült anyagok kéziratban vagy számítógépen a témavezetőnél megtalálhatók):

1. Informatikus bevonásával elkészült a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület kialakítása.
2. Még az előző évben megtörtént az európai frazeológia univerzálék közül azon főbb csoportok meghatározása és kiválasztása, amely a nyelvtanulásban és a fordítás-tolmácsolásban is egyaránt a legfontosabbnak tekinthető, és amely a pályázati kutatás további fázisaihoz is alapul szolgált. Ezek a bibliai (*Júdás csókja, Ponciustól Pilátusig*), a görög-római mitológiai (*herkulesi munka, Damoklész kardja*), a történelmi, valamint az irodalmi (*Canossát jár, Hol van már a tavalyi hő?*) eredetű frazeológiai univerzálék. E négy alapsoport az év folyamán egy ötödik, a mindennapi élethez kötődő általánosabb érvényű

szólásokat, közmondásokat tartalmazó, mintegy 250 elemből álló csoporttal bővült (az orránál fogva vezet vkit; Aki á-t mond, mondjon B-t is.).

3. Elkezdődött és nagyrészt be is fejeződött a magyar szólások, közmondások idegen nyelvi ekvivalenseinek kidolgozása, ellenőrzése hat európai nyelven (francia, német, spanyol, olasz, angol, orosz). Jelenleg a hiányzó nehezebb ekvivalensek keresése, pontosítása folyik.
4. Elkészült az adatbázis nyomtatott szótár formájában való megvalósításához szükséges szerkesztési elvek és az ezeket illusztráló mintaszócikk (lásd alább) kidolgozása.

RUBICON

1. HUN Átlépi a Rubicont [Rubikont]. v. Átlép a Rubiconon [Rubikonon].

- ① Arra mondják, aki valamely veszélyes helyzetben döntő, visszavonhatatlan és bátor lépést tesz, minden tétovázás nélkül cselekszik. A Rubico(n) (mai nevén: Fiumesino vagy Rugone) kis határfolyó volt Itália és az Alpokon inneni Gallia (Gallia Cisalpina) között. Kr. e. 49-ben a csapataival Gallia felől hazatérő Julius Caesar megállt a folyócskánál, és azon töprengett, hogy átkeljen-e rajta, megsértve ezzel a szenátus ezt megtiltó határozatát. Hosszas tanakodás után végül az átkelés mellett döntött. Ekkor ejtette ki a híressé vált mondatát: *A kocka* el van vetve. (Alea jacta est.)* Az így kirobbant polgárháború végén Caesar magához ragadta a hatalmat.

ESP	Pasar el Rubicon.
FRA	Franchir [passer] le Rubicon.
GBR	Cross [pass] the Rubicon.
GER	Den Rubikon überschreiten.
ITA	Passare il Rubiconde.
RUS	Перейти Рубикон.

- **DÖNTÉS, HATÁROZOTTSÁG**

Költségvetés – költségelszámolás

A pályázat második évében a pénzügyi tervvel összhangban az alábbi kifizetések és beszerzések történtek (lásd a kutatóhely pénzügyi részlege által elkészített pénzügyi mellékletet):

1. Egyéb megbízás az informatikai előkészítés keretében informatikus segítségével megtörtént és a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület elkészítéséért.
2. Készletbeszerzés (papír, tóner stb.).
3. Beruházás (számítógép vezérelte másológép).
4. A 2005-re tervezett személyi kifizetések (egyéni kutatói vagy egyéb megbízás keretében) azért nem történtek még meg, mert a résztvevők vagy nem teljesítették még hiánytalanul a rájuk bízott feladatokat a pénzügyi év december eleji zárásáig, vagy ugyan már leadták, de a témavezető még nem tudta azokat ellenőrizni. Ezen kifizetésekre várhatóan 2006 január-februárjában fog sor kerülni.

A pályázati tevékenység harmadik évének (2006) leírása

Az utolsó év folyamán a célkitűzéseknek megfelelően megtörtént (1) a hétnyelvű korpusz lexikográfiai adatbázissá történő szervezése, illetve annak terven felüli két további nyelvvél (latin, lengyel) való kiegészítése kilenc nyelvű korpuszra, továbbá a nyelvi adatok ellenőrzése, (2) a frazémák eredetmagyarázatának összegyűjtése elsősorban német és francia források alapján, (3) a hét-, ill. kilencnyelvű korpusz számítógépes adatbázissá történő szervezése, lekérdező felület kidolgozása, (4) a hét- ill. kilencnyelvű európai frazeológiai szótár lektorátlan, lexikográfiailag még megszerkesztetlen kéziratának elkészítése.

A kutatás főbb mozzanatai és a célkitűzésekkel összhangban álló eredményei a harmadik évre vonatkozóan az alábbiak voltak (az elkészült anyagok kéziratban vagy számítógépen a témavezetőnél megtalálhatók):

1. Az informatikai előkészítés keretében informatikus segítségével megtörtént a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület kialakítása.
2. A magyar nyelvű alapkörpusz alapján a közreműködő kutatók kidolgozták, ellenőrizték az idegen nyelvi ekvivalenseket nyolc európai nyelven (francia, német, spanyol, olasz, angol, orosz).
3. A korpusz terven felül további két nyelv (latin, lengyel) megfelelő frazeológiai adataival kiegészítésre került.
4. Mindezek alapján összeállt egy 500 egységet tartalmazó, a közös múltban eredező európai frazeológiai minimum-thesaurus kézírata. A kézirat a szükséges lexikográfiai aprómunka (szócikkszerkesztések, egységes magyar nyelvű eredetmagyarázatok megadása, mutatók kidolgozása) elvégzése után szótárként kiadható. Kiadását az egyik legfontosabb magyarországi szótárkiadó, a Tinta Könyvkiadó vállalja.
5. Bárdosi Vilmos elkészített továbbá egy 15 oldalas francia nyelvű tanulmányt (Les figés du français: héritage classique et renouvellement), amely a 2006 őszén a spanyolországi Santiago de Compostelában rendezett nemzetközi frazeológiai kongresszus aktáiban (Actas del Congreso Internacionl de Fraseología y Paremiología - Santiago de Compostela) fog megjelenni.

Költségvetés – költségelszámolás

A megítélt költségterv felhasználása a terveknek megfelelően, időarányos ütemezésben és zökkenőmentesen zajlott le.

A pénzügyi tervvel összhangban az alábbi főbb kifizetések és beszerzések történtek (lásd a kutatóhely pénzügyi részlege által elkészített pénzügyi mellékletet):

1. Egyéni kutatói megbízások.
2. Egyéb megbízás az informatikai előkészítés keretében informatikus segítségével megtörtént és a kutatók által a kutatási szempontok szerint kezelhető számítógépes felület kialakításáért.
3. Készletbeszerzések (papír, tóner).

4. Beruházások (számítógépes eszközbeszerzés).

Budapest, 2007. február 20.

Dr. Bárdosi Vilmos
egyetemi tanár, témavezető